

**УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР
В УМОВАХ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ
ТА ЕСТЕТИЧНИХ ВИКЛИКІВ**

*(оглядова довідка за неопублікованими
документами, матеріалами преси
та Інтернету 2015 –2016 рр.)*

Театр є однією з важливих складових вітчизняного мистецтва, бо саме він відіграє помітну роль у збереженні національної самобутності, формуванні духовних та естетичних цінностей суспільства. Споконвіку він був невід'ємною частиною життя людини, її альма-матер. Тут не лише відпочивали від сірих буднів, але й наповнювалися енергією, натхненням. Театр був енциклопедією життя і навіть храмом. І сьогодні театральне мистецтво України є явищем різноманітним і мультикультурним [1].

За влучним висловом Міністра культури України Є. Нищука, театр залишається «універсальною мовою спілкування людини зі світом. Як колись він осмислював актуальне і був реакцією на нього, так і сьогодні театр залишається лакмусовим папірцем сучасного суспільства».

«Велика родина тих, хто творить український театр, – наголошує Є. Нищук, – демонструє відкритість світу та об'єднує нас навколо одвічних людських цінностей» [2].

Нині в Україні діє понад 120 театрів державної, комунальної та інших форм власності [3].

Держава регулює відносини в галузі театру і театральної справи шляхом формування державної політики у цій сфері, створення фінансових, матеріально-технічних, кадрових, інформаційних, наукових, нормативно-правових та інших умов діяльності та розвитку театрів. А державна політика у цій сфері базується на принципах гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей, свободи творчості та загальнодоступності театального мистецтва [4].

Значну роль у забезпеченні реалізації державної політики у сфері театральної справи відіграє Міністерство культури України. У межах своїх повноважень Міністерство працює над удосконаленням організаційно-фінансових та нормативно-правових аспектів діяльності мистецьких закладів; організовує проведення міжнародних, всеукраїнських, регіональних театральних фестивалів, які набувають широкого розголосу та мають велике мистецьке значення; підтримує новаторські підходи, стимулює творче розмаїття у театральному мистецтві та інтеграції українських театрів у світовий театральний простір. Ця діяльність Міністерства культури України сприяє успішному розвитку театральної справи та поновленню у громадській свідомості таких фундаментальних речей, як місія театру та його місце у суспільстві.

Сприятливі подальшому розвитку галузі має й театральна реформа, ініційована Міністерством культури України. В її основі – Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження контрактної форми роботи в галузі культури та конкурсної процедури призначення керівника державного чи комунального закладу культури» від 28 січня 2016 року № 955-VIII. Метою реформаторських законодавчих ініціатив є оновлення керівного складу державних та комунальних закладів культури за прозорою конкурсною процедурою їх призначення та запровадження контрактної форми трудових відносин для артистичного та художнього персоналу [3].

Фактично, за рік у царині вітчизняної сцени мають відбутись окремі зміни і певні зрушення, які вивільнять колишню кадрову безстрокову штатну залежність і визначать нові критерії та горизонти для театральних діячів. Керівник державного чи комунального закладу культури впродовж року має припинити безстроковий трудовий договір та укласти з цим самим персоналом – контракт, термін якого – від одного до трьох років. Як відомо, у статусі безстрокових акторів значилися переважно провідні майстри сцени, народні і заслужені артисти, фундатори театрів. Відтепер – закон для всіх єдиний [5].

«Хто виграє, а хто програє від перших кроків контрактної реформи?» – запитують у пресі. – Судячи з усього, мають виграти активні 30–40-річні театральні лідери (таких небагато, але вони є). Виграють, безперечно, ті актори, на яких тримаються репертуарна афіша та каса театру. Частково програє артистичний персонал, який працює в амплуа «кушатьподано». Тобто за рахунок недостатньо зайнятих акторів зміцнюватимуться позиції тих, хто зайнятий більше, та тих, хто в репертуарі дуже потрібний [5].

Театральна реформа ще на підготовчій стадії викликала неоднозначну реакцію у суспільстві.

Як підкреслив Міністр культури України Є. Нищук, «театральна реформа вкрай важлива й давно назріла. Як людина театру, я чудово розумію, що все це активно і жваво обговорюється. Зокрема і з нотами протесту» [6].

І справді, обговорення театральної реформи вивело публічні дискусії на загальноукраїнський рівень. До написання відкритих листів, статей, блогів і незліченної кількості коментарів долучилися і представники державних театрів, і незалежні митці, а також політики, чиновники і всі, кому не байдужа доля українського театру [7].

Втім, навіть критики театральної реформи розуміють її актуальність та необхідність. «Театральна реформа назріла, – наголошує режисер О. Кужельний, – і це абсолютно зрозуміло для всіх, хто сенсом буття поставив служіння театру. І перш за все це стосується тої клятої радянщини, яка мала на меті покріпачення театру в усіх його можливих виявах заради пропагандистської доцільності». Водночас, О. Кужельний вважає, що «перш ніж рухатися далі невдячною, складною, небезпечною стежиною змін – уважно дослухайтеся до хвилювань українського театру. Чому реформи в різних галузях збурюють дев'ятий вал обурення?.. У сфері театру все просто – ми беремося працювати за контрактною системою, не виписавши контракт з актором, режисером як такий! Ми надаємо право вирішувати долі працівників театру комісіям, не встановивши принципи формування, які б виключили їх заангажованість! І, нарешті, дуже просте і життєво значуще – хтось може кваліфіковано проінформувати про існуючу інфраструктуру українського театру і її зкоординованість з контрактною системою. Примітивно – чи театри мають можливість надавати житло, працевлаштувати членів сім'ї, допомагати прилаштувати дітей в дитсадок митцям, які гойдаються на контрактах від міста до міста. За великих зусиль цеху художніх керівників вдалося внести у «закон» зміни, які визначили вирішальним у театрі художнє, а не комерційне начало. Але контрактна система стане життєздатною не лише тоді, коли права керівників будуть захищеними, а найголовніше – коли вона надасть гарантію творчої незалежності центральній особі театру – актору» [8].

Втім, театральною реформою вирішує здебільшого організаційні питання театральної справи. Та не менш актуальними залишаються сьогодні проблеми творчого розвитку сучасного українського театру. Його розвиток реформа може лише стимулювати.

Як будь-який живий процес, українське театральне життя різноманітне й неоднозначне [9].

І у нових соціальних та естетичних умовах все частіше постає питання оновлення вітчизняного театру, необхідності пошуку нової мистецької мови, яка б відповідала викликам сучасності.

Доволі поширеною сьогодні серед мистецтвознавців, критиків, драматургів, режисерів стала думка про певну кризу сучасного вітчизняного театру. Поширеним стає й тезис про те, що сьогодні театр втратив свій високий статус, перестав очищувати [1].

«У нас дуже консервативний театр, – впевнена драматург Н. Ворожбит. – Якщо молоде кіно вже «продвинуте», та й у всіх галузях мистецтва більш-менш є рух, то з театром... Існує багато цікавих сучасних текстів. Просто український театр не бере такі тексти. Ну, і зрозуміло, що в усіх цих театрах сидять динозаври, які не пускають ні молоду режисуру, ні молоду драматургію» [10].

«Українська театральна система є радянською та не відповідає ні світовим процесам, ні сучасному українському соціуму», – впевнений представник громадської організації «Асоціація діячів незалежних театрів» О. Мірошніченко [11].

«Нарешті настав час «узаконити сучасність» в українському театрі. Від нафталіну вже нудить!» – наголошує драматург П. Ар'є [12].

А критик Г. Липківська сьогоднішній театральній ситуації в країні «поставила тривожний діагноз – тромбоз. Закупорка вен. Відсутність комунікацій, циркуляції свіжої крові. Моя хата з краю, упакована прасками й плазмами (а у дворі – лютий пес), – це ж також збірний образ рідного театру» [13].

Водночас, існують й інші, прямо протилежні погляди. Так, на думку художнього керівника Київської академічної майстерні театального мистецтва «Сузір'я» О. Кужельного, «зараз витають, можливо, розумні думки про способи організації театральної справи, про нові форми, але безрозсудно знищити старе, вічне тільки тому, що воно вічне» [14].

А художньому керівнику Національного театру російської драми ім. Лесі Українки М. Резніковичу здається дивним, «що так бурхливо виступали проти репертуарних театрів люди, які досить мало зробили. Якщо режисер може поставити декілька вистав, які пройдуть сто, двісті чи триста разів, це викликає пошану. Якщо ні, може бути інша форма – експеримент і мала сцена на 60 осіб. Але тоді не треба „замахуватися”» [14].

І дійсно, значні успіхи вітчизняного мистецтва пов'язані саме з репертуарним театром, який й сьогодні нарощує художній потенціал та постійно освоює нові творчі рівні. Певним свідченням цього є постійне збільшення кількості вистав та зростання відвідуваності театральних закладів.

Так, у 2015 році Національним академічним театром російської драми ім. Лесі Українки було показано 676 вистав, що складає 114,4% по відношенню до

показників 2014 року (591 вистава). Театральні постановки йдуть паралельно на трьох обладнаних сценах, що безперечно збільшує кількість вистав в афіші поточного репертуару театру. Також театр збільшив обсяг доходів на 5376,2 тис. грн. (від продажу квитків на стаціонарі – на 2573,8 тис. грн.).

Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка здійснив у 2015 р. показ 514 вистав, що складає 108% порівняно з аналогічним періодом 2014 року. Обсяг доходів збільшився на 1544,4 тис. грн. (від продажу квитків на стаціонарі – на 2960,4 тис. грн.). Театр здійснив найбільшу кількість нових постановок – 7 (2014 – 6).

Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької збільшив обсяг доходів на 1341,0 тис. грн. (від продажу квитків на стаціонарі – на 498,0 тис. грн.). І хоча кількість глядачів складала лише 83% від запланованих 133,0 тис. чол., але театр здійснив 6 нових постановок, що свідчить про активізацію процесу оновлення діючого репертуару та дієві кроки щодо залучення нових глядачів і збільшення їх кількості [3].

Звісно, збільшення обсягу доходів театрів не вирішує всіх фінансових проблем театральних закладів.

Так генеральний директор Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка М. Захаревич, зазначає, що «у багатьох країнах держава, розуміючи високу місію театру, певною мірою заангажує його. Вона витрачає великі кошти для того, щоб театр працював на розбудову демократичного суспільства, на створення в державі високої моралі. І, звичайно, держави вкладають у це великі гроші... Наприклад, один з берлінських театрів (Deutsches Theater) отримує щорічну дотацію понад 24 мільйони євро. Це величезні кошти. А ми отримуємо від держави на рік близько 2 мільйонів євро підтримки. Різниця колосальна. Тим паче, що штат нашого театру вдвічі більший за штат німецького» [15].

Водночас, М. Захаревич підкреслює, що розвиток театру у кожній країні має свої особливості. «Є національні театри, наприклад, французький Комеді Франсез, який фактично на 100% фінансується державою. І є невеликі театри, які живуть на кошти спонсорів».

«Крім репертуарного, в країні має бути й прокатний театр, – зазначає М. Захаревич. – На сьогодні у нас такої форми не існує, бо ці прокатні театри не можуть зібрати достатньо коштів, щоб себе утримувати. Наші громадяни дуже бідні й не можуть оплатити собівартість квитка в такому прокатному театрі. І тому потрібно шукати якісь нові форми».

М. Захаревич наголошує, що на сьогодні собівартість квитка у Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка «в середньому

400 гривень, а найбільша – близько 1300 гривень. Виходить, якщо, наприклад, ви з дружиною захочете прийти в театр, вам потрібно буде заплатити 2600 гривень. Чи може глядач це зробити? Не може. Лише на одну, дві вистави в Києві знайдуться люди, які зможуть заплатити таку суму за квиток.

Тому держава, розуміючи важливість театального мистецтва, дотує глядача, який приходить в театр. Він платить 300 гривень, а держава доплачує 1000 гривень, щоб цей глядач міг потрапити в театр. Якщо зменшити фінансування, то ми заробимо гроші тільки на утримання приміщення, але не заробимо на розвиток, тобто на вистави. А хіба нам важливо утримати тільки приміщення? Нам же важливо поставити виставу, яка зацікавить глядача і буде корисна для того, щоб держава виховувала того громадянина, який сприятиме демократичному розвитку саме цієї держави. Для цього й існує театр» [15].

Тож, основні виклики сучасного театру пов'язані саме з творчою площиною. Театрознавці підкреслюють, останніми роками різко постав водорозділ між старим і новим, віджилим – та перспективним, тими, хто ментально застряг у «совку» – й тими, котрі живуть у сучасному світі й діють відповідно до його викликів та ризиків, причому це не залежить від паспортного віку конкретного митця. З часом ця тріщина лише поглиблюється, але остаточного розриву з минулим не відбувається. Те, що прямує вперед – просувається, те, що окопалося у власному болоті – гниє далі [16].

Актуальним залишається й питання «театр – глядач», яке тісно пов'язане з питанням репертуару. На думку критиків, глядач у нас здебільшого консервативний, і, як правило, приходить до театру не за філософськими одкровеннями чи соціальною правдою, а за розвагами. Театр, який багато років плекає саме такого глядача, дбаючи не так про його інтелектуальний та духовний розвиток, як про власну касу, між тим, тримає цю публіку на голодному пайку. У нас, на перший погляд, нібито грають дуже багато п'єс, деякі театри мають в активному репертуарі по 30–40 вистав. Якщо ж ретельно проаналізувати цей список, виявиться, що афіші в Полтаві чи Ужгороді, Харкові та Львові не так уже й відрізняються. Імена десятків визнаних світових класиків взагалі відсутні на цих афішах, а ті, кого хоч інколи ставлять, як правило, представлені двома-трьома хрестоматійними творами [17].

Однак реальна театральна практика свідчить, що такі звинувачення дещо перебільшені, а потенціал репертуарного театру, як вже зазначалося, і сьогодні не вичерпано. До того ж, такий театр не обов'язково повинен бути чимось застарілим.

«Репертуарний театр – краща модель для існування художнього театру, що довела право на життя своїм існуванням, високим рівнем вистав, – наголошує

художній керівник Київського академічного Молодого театру А. Білоус. – Мені навіть дивно чути, що у нас, в Україні, на пострадянському просторі, може бути інший принцип. Чи можуть бути якісь проекти? Так, але нехай вони доведуть, що є конкурентоздатними, що мають художню цінність, мають право змагатися з виставами репертуарних театрів. Ми вже зруйнували кінематографію 20 років тому і тепер, по суті, не маємо національного кінематографа. Якби у нас не було державної підтримки, на сьогоднішній день ми втратили б і театр. Ми зберегли колективи, традиції, професійний рівень лише завдяки тому, що держава, нехай мінімально – нехай лише зарплатами, але підтримувала театри. Без державної підтримки художнього театру бути не може. Я часто чув, особливо від молодих режисерів, що все це потрібно забути і розламати, що це – тонучий корабель. А що вони можуть запропонувати натомість?» [14].

На думку О. Кужельного, «репертуарний театр довів право на своє існування і співіснування з проектними або так званими «бродвейськими» театрами, в яких виставу грають щодня доти, доки ходить глядач. Якщо у когось є ідея поставити «бродвейську» виставу, і щодня зал заповнюватиметься, я буду дуже радий» [14].

«Всі театри мають право на життя, – впевнений художній керівник Національного театру російської драми ім. Лесі Українки М. Резнікович. – Але майже столітній досвід репертуарного театру в Україні і Росії довів свою життєздатність. Він потрібен передовсім для виховання наступних поколінь» [14].

Тож М. Резнікович впевнений, що його театр унікальний, «бо тут містично поєдналась спадкоємність поколінь. Я застав ще тих майстрів, хто працював з Костянтином Павловичем, і вони передали живі традиції психологічного театру, започатковані Хохловим, що перейшли до наступних поколінь. Ми зараз теж намагаємося передати молоді людинознавство і все те, що дуже потрібно сучасному театру. Мені дуже шкода, що театр, на якому я виростав – Великий драматичний театр Георгія Товстоногова, – зараз помер. У Георгія Олександровича була позиція, що його театр помре з ним разом. Так і сталося... Він працював лише з одним поколінням акторів, і це був дійсно прекрасний театр, і поступово великий колектив зник... Ми йдемо шляхом, запропонованим Хохловим, щоб критерії живого психологічного театру передавалися наступному поколінню акторів. Нині у нас працює дуже потужна 30-річна молодь, і це говорить про великий творчий потенціал колективу». За словами М. Резніковича, останніми роками у Національному театрі російської драми ім. Лесі Українки «помітно виріс акторський потенціал, тому хочу наступного року взятися за твори світової класики – шекспірівського «Гамлета» й «Украдене

щастя» Франка... До речі, «Украдене щастя» плануємо грати українською мовою» [18].

Прикладом репертуарного театру, відкритого для нових мистецьких тенденцій, може бути й Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка. Так, відповіддю на виклики часу стала поява в його афіші документальної постановки «Щоденники Майдану». Виставу про буремні події Євромайдану поставив на Камерній сцені театру А. Май. Документальний текст п'єси було сформованої з уривків свідчень учасників Революції Гідності. Упродовж трьох місяців Майдану свідчення ці збирали учасники руху «Українська нова драма». Завершену драматургічну форму думкам і почуттям революціонерів надала Н. Ворожбит.

У пресі відзначали простоту режисерської постановки, але підкреслювали, що це пішло на користь справі, оскільки «документальний театр» і не передбачає бурхливої режисерської фантазії. Він бере глядача правдою голого факту, пропущеного через сприйняття тих, чії долі, думки й почуття досліджуються. У виставі звучали живі голоси свідків, учасників протесту. Їхні ролі виконували артисти: О. Форманчук, Л. Кадирова, Т. Міхіна, Д. Чернов, А. Добриніна, О. Печериця, В. Зіневіч. Взагалі, вистава «Щоденники Майдану» мала на меті нагадати всім про трагічні події 2014 року, розібратися в собі, у своїх мотиваціях і замислитися над нашим майбутнім [19].

А співпраця Національного академічного драматичного театру ім. І.Франка та Міжнародної антинаркотичної асоціації увінчалася створенням соціального творчого проекту – документальної вистави «Останній вагон» на Камерній сцені ім. С. Данченка. Вперше в простір цього професійного театру вийшли актори-аматори. Вони зважилися на експеримент, що зробив предметом дослідження їхні власні долі, і перемогли. Втім, раніше молоді люди виграли головну битву свого життя – позбулися наркотичної залежності. І ось – як закріплення цього успіху, важливий момент реабілітації та ідея допомогти решті, що перебувають ще за тією межею, – участь 5 членів проекту у виставі «Останній вагон». У театрі до такої незвичайної естетичної реабілітації підійшли вельми креативно. Режисер-постановник Т. Жирко разом із хормейстером А. Навроцьким і балетмейстером О. Семешкіною створили з документального матеріалу виставу – вибудували сюжет, співвіднесли всі драматичні лінії героїв, розробили пластичну та вокальну основи, без яких не прозвучала б так сильно жива, сповідальна основа дійства, і втілили все це на сцені, провівши грандіозну роботу із самодіяльними виконавцями. «Останній вагон» свідчить ще про одну можливість порятунку – театром [20].

Такі театральні роботи виконують й важливі художні завдання (бо є новаторськими), й соціальні. Зокрема, М. Захаревич переконаний, що театр має допомагати державі виховувати громадянина, який сприятиме її демократичному розвитку. І головним напрямком діяльності є не зарплати, а створення умов для глядачів, щоб вони сприйняли те, що театр поставив. «Наприклад, – підкреслює М. Захаревич, – завжди буде актуальною ідея патріотизму. Сьогодні вона надзвичайно запитана в театрі. І для держави це дуже важливо. Коли ми підтримуємо державну політику, спрямовану на розбудову незалежності нашої країни, це ж добра справа?» [15].

Взагалі останніми роками у вітчизняному театральному житті відбуваються суттєві зміни. «Може воєнно-революційні потрясіння, а може еволюційні закони вплинули на локальний вибух, який останнім часом спричинив розмаїття нових форм та активних спроб «перезавантаження» театрального життя в Україні, – констатує театральний критик О. Вергеліс. – Це виявляється в новаторських форматах організації театральної справи. В намаганнях встановити тісніші комунікації з соціально-політичними сюжетами дійсності. Не завжди заперечуючи традиційний (репертуарний) театр, саме оновлені формати розширюють кордони сценічної мапи, встановлюють нові правила гри» [21].

Першим показником таких змін стала увага вітчизняного театру до сучасної української драматургії.

Одним з провідних майданчиків цієї драматургії став столичний фестиваль «Тиждень актуальної п'єси», що проводиться з 2010 року. Засновник фестивалю – незалежний мистецький центр «Текст». На самому початку існування заходу його кураторами були: режисер А. Май, театральний критик, сценарист М. Нікітюк та драматург Н. Ворожбит. Кожного року коло залучених до фестивалю людей розширюється.

За роки існування фестивалю його організатори активізували молодий театральний рух в Україні: було відкрито близько 70 нових авторів, прозвучало понад сто нових п'єс. Згодом за «тижнівськими» текстами було втілено більше 20 вистав.

Програма фестивалю складається з лекцій провідних театральних фахівців, майстер-класів для учасників фестивалю, сценічних читань п'єс, які пройшли драматургічний конкурс, професійних дискусій, показів актуальних вистав.

Фестиваль не лише відкриває імена української нової драми, а й надає можливість драматургічним текстам вперше зустрітися з глядачем у форматі сценічного читання і публічної дискусії між професійною театальною спільнотою й глядачем [22, 23].

Презентувати проекти української нової драми було метою й фестивалю ЛЮТИЙ\FEBRUARY. У лютому 2016 року фестиваль проходив вже ввосьме, але цього року основну програму вперше було перенесено з Херсона до столиці (у Херсоні було представлено лише одну п'єсу). До програми ЛЮТИЙ\FEBRUARY увійшли вистави колективів з Києва, Херсона, Черкас, Полтави, Львова та Харкова. Окрім театральних показів, у рамках фестивалю відбулася панельна дискусія «Українська нова драма. Реалії», в якій брали участь художні керівники театрів, режисери, драматурги, театральні критики та ін.

У пресі зазначалося, що в цьому році фестиваль змінився разуче. По-перше, це масштаб – фестиваль тривав цілий місяць, і в деякі дні відбувалося одночасно декілька подій в різних містах. Програма також мала чітке векторне спрямування, адже в цьому році було зазначено напрямком фестивалю – українська #newdrama. Звісно, привозити вистави в одне місто і влаштувати шоукейс найкращих – це потребує потужного фінансування. У цьому році організатори проводили пілотний варіант, щоб заявити про феномен розповсюдження української нової драми в усіх театрах країни. «Наступного року ми плануємо проводити фестиваль вже не виключно своїми силами, а зробити його цікавим і комфортним для залучення європейських критиків і продюсерів», – зазначила одна з організаторів фестивалю Х. Хоменко [24].

Доволі показово, що інтерес до нової вітчизняної п'єси існує не тільки у столиці, а й у регіонах. Так, з 25 лютого по 3 березня 2016 року у Харкові проходив фестиваль сучасного театру «Я і Села Брук», у якому брали участь недержавні, експериментальні театральні колективи, студенти театральних курсів, а також окремі перформери. Вони презентували нові постановки за сучасними п'єсами. Організатори підкреслювали, що на фестивалі вітаються незвичні для традиційних театрів теми і форми. «Ми досліджуємо все, що виникає на стику видів мистецтва», – кажуть вони. Особливістю «Я і Села Брук» є проведення вистав на нестандартних майданчиках. Цього року фестиваль проходив у новому культурному просторі Art-area «ДК».

В кінці кожного показу відбувалися дискусії, в яких брали участь як професійні театральні, так і глядачі. Також на фестивалі проводили тренінги та майстер-класи з режисури, акторської майстерності і драматургії.

«Ми хочемо познайомити глядача з усіма цікавими процесами, які відбуваються в театральному Харкові (і не тільки), залучити до театру молодого глядача, познайомити одного з одним театралів, музикантів, художників, літераторів та інших творчих особистостей, які згодом створять якийсь цікавий спільний продукт», – зазначила М. Русина, одна з організаторів фестивалю. Вперше фестиваль «Я і Села Брук» пройшов у 2012 році. Його ініціатором став

В. Гориславець, художній керівник авторського театру «Котелок» і викладач Харківської державної академії культури [25].

А у Львові зусиллями ентузіастів відкрито Першу сцену сучасної драматургії «Драма.УА». У пресі підкреслювали, що про необхідність створення такого майданчика всеукраїнського масштабу в Києві говорять багато й часто – а львів'яни вже це зробили, і їхній досвід тепер може стати у пригоді.

Організатори Першої сцени називають своє дітище «постійно діючою платформою для презентації актуальних драматургічних текстів» у різних форматах – сценічних читань, ескізів до вистав та ін. Повноцінних багатофігурних постановок наразі не обіцяють (для цього немає ні належного приміщення, ні ресурсів), та камерні вистави цілком можливі. Звичайно, називати власноруч розчищену й мінімально обладнану велику кімнату в надрах Львівського муніципального театру ім. Лесі Українки сценою – занадто гучно. Та, з іншого боку, це задає вектор на перспективу.

Існування у приймах, звісно, породжує певні проблеми та незручності, проте воно наразі є обопільно вигідним. Адже глядацькі потоки перехрещуються, об'єднуються, до «шокових» в естетичному сенсі подій долучається публіка, до того ж, не надто задоволена тихим і мирним триванням львівського театрального життя – і таким чином торує стежку до театру як такого. Тим більше, що у театрі організовано спільні читання драматургічних текстів із глядачами під назвою «Драмгурток».

У пресі зазначалося, що Перша сцена створена не на порожньому місці. Її команда (насамперед, головний ідеолог О. Дудко) має десятирічний досвід організації міжнародних театральних заходів – фестивалів, постановок, гастролей, показів – під брендом Мистецької майстерні «Драбина». Одним із цих проектів є конкурс п'єс «Драма. УА», котрий проводився уже вп'яте. Щоправда, від традиційного фестивалю – із читаннями, обговореннями, майстер-класами драматургів, критиків, режисерів з України та Європи – зараз вирішили відмовитися, бо не на часі. Але читання п'єси-переможця – нею стали «Полярники» (автор сховався під псевдонімом М.) – відбувалося якраз на Першій сцені [26].

Загалом тематика п'єс, поданих на конкурси у Львові та Києві, засвідчила відчутний поворот драматургів у бік соціальних проблем.

Більшість авторів ще погано уявляє собі специфіку сцени і, відповідно, майже не враховує її. Це зрозуміло: зв'язок між вітчизняною драмою й театром в Україні зруйнувався кілька десятиліть тому, тож молодим авторам просто нема де і як набути відповідного досвіду й навичок. Але якщо на початках таких конкурсів та читань п'ять років тому драматурги більше виносили на загал

потоки свідомості та доволі абстрактні фантазії, то зараз очевидним є їхнє намагання рефлексувати щодо гострих питань сьогодення: так, щонайменше у половині представлених п'єс так чи інакше йдеться про Майдан, АТО, Донбас.

Інша річ – наскільки продуманим та глибоким за думкою є таке «швидке реагування». Некоректно було б звинувачувати авторів у чистій кон'юнктурності (адже їхні намагання виглядають вкрай щирими), проте у підсумку квапливість та вливання «нової» проблематики у «старі» схеми не призводить до переконливого мистецького результату. Очевидно, відомий принцип «вранці в газеті, ввечері – у куплеті» може бути ефективно втілено лише у вербатимі, документальній драмі, авторські ж тексти потребують часу, щоб матеріал відлежався, відстоявся [26].

Наразі ж, хоч як це не парадоксально, найкращі відгуки здобули тексти, не пов'язані напряму з поточним моментом. У Києві одним із фаворитів стала п'єса Л. Тимошенко «Не мона відержат» – дотепна переробка «За двома зайцями» М. Старицького у стилі такого собі «жлоб-арту». І в Києві, й у Львові було відзначено п'єсу Д. Левицького «Перукарі» – жорсткий треш у традиціях театру абсурду, дуже театральний та динамічний. Нарешті, у «Полярниках» – п'єсі-переможниці конкурсу «Драма. UA» – теж є згадка про «світлошумові гранати на площі» та про далеку війну в Європі. Але тут це – лише тло, найголовніше – відчуття світу та одне одного людьми, які з власної волі опинилися в буквальному сенсі «на краю світу», на закинутій антарктичній станції за Південним полярним колом [26].

Втім, незважаючи на ці, присвячені новій драмі, заходи й на те, що п'єси сучасних українських драматургів все частіше з'являються на сценах вітчизняних театрів, проблем у драматургів залишається багато. За словами одного з найбільш успішніших сучасних авторів П. Ар'є, драматургу у нашій державі «не вдається заробляти театральною справою. Думаю, що у нашій країні це вже досягнення, коли тебе ставлять і ти не платиш за такі постановки свої власні кошти... До того ж, мені здається, що в українській театральній системі «живого» драматурга взагалі не передбачено! Тому у нас все складно саме з сучасною драматургією. Власне, професії «драматург» в Україні не існує! Отже, заробляти доводиться деінде. Дехто пише серіали, інші займаються журналістикою, перекладами» [27].

Водночас, у пресі констатують, що поява нового театрального покоління сприяла певному «відродженню» вітчизняного театру. Також поштовхом до цього стали революції та суспільно-політичні зміни останніх років в Україні. І нині, завдяки молодим, проєвропейськи орієнтованим митцям, з'являються важливі соціальні театральні проекти, документальний театр, на сцену

повертається сучасна драматургія – і наша, і західна, а разом з нею – гострі, полемічні теми та контраверсійні герої [9].

А на театральній карті Києва один за одним почали виникати все нові незалежні креативні творчі угруповання різного формату і стилю, але зі спільним бажанням вести відкритий діалог із сучасниками через мистецтво театру. Одні – провокаційні та хуліганські, другі – обережні й чутливі, інші – на злобу дня і часу.

Бажання самореалізуватися і самовдосконалюватися, продемонструвати і обмінятися накопиченим досвідом-навичками, розмовляти простою, відвертою (часто нецензурною) мовою на болючі, гостросоціальні та морально-етичні проблеми підштовхнули до створення власних театрів. До складу цих колективів входить переважно молодь, адже саме вона повсякчас є рушієм змін, зламу традицій і пошуку новацій. Імовірно, ці події теж незабаром фіксуватимуть в історії як нову театральну хвилю.

За ініціативи театального критика і продюсера Я. Кравченко з'явився проектний «Дикий театр» як альтернатива репертуарним державним і приватним театрам. До його складу входять професійні менеджери, художники, дизайнери, піарники, метою яких є підтримка, супровід і виведення на широку публіку талановитих і неординарних незалежних режисерів, акторів і кураторів. Театр поки не має сталого приміщення – майданчики підбираються в залежності від постановки. «Нам набрид нудний, безідейний театр банальних форм та істин, – зауважує засновник закладу Я. Кравченко. – Ми хочемо, щоб під назвою «Дикий Театр» зібралися проекти, що розвивають індивідуальне мислення, ставлять незручні запитання, тим самим розвиваючи глядача. Тому за формою вони мають бути зухвалі, чесні, мають «чіпляти».

Першою прем'єрою стала вистава М. Голенка «Вій 2.0» за п'єсою Н. Ворожбит, що відбулася у клубі Sentrum. У тому ж приміщенні було презентовано біографічний байопік-концерт К. Скакун про британську групу Joy Division, зокрема про його соліста Яна Кьортіса (грав О. Доричевський).

Ще однією черговою провокативною «соціально злою» прем'єрою «Дикого театру» від режисера М. Голенка стала вистава «Попи, менти, бабло, баби» (автор В. Понізов за мотивами п'єси Д. Вебстера «Герцогиня Амальфі») у головній ролі з О. Примогеновим. Вистава-треш демонструвала і висміювала людські вади, беззаконня і розпусту, особливо жагу до збагачення, порушуючи усі можливі моральні, мовні та візуальні табу.

На майбутнє «Дикий театр» планує організовувати участь проектів у фестивалях, створювати копродукції, налагодити міжнародну дистрибуцію та

сподівається на підтримку з боку держави у вигляді хоча б у безкоштовної оренди сценічних приміщень для показів [28].

Ідея створення ще одного альтернативного театрального закладу – Літературного театру – виникла випадково: директору компанії «Союз видавництв» В. Романенку сподобалася дипломна вистава акторського курсу народного артиста України М. Рушковського у Національному університеті театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого, і він запропонував продовжити її існування у Київському будинку книги. Для цього на третьому поверсі книгарні було облаштовано камерний сценічний простір із залом для глядачів десь на 50 місць. У лютому 2016 року прем'єрою «Sos! Врятуйте наші душі» за п'єсою К. Симонова «Четвертий» відбулося відкриття театру.

Формат літературного театру не новий, проте особливий: на першому місці – авторський твір, потім – акторське виконання (адже тут, як у кіно, – робота «крупним планом»), а також оригінальне оформлення (візуальне, музичне тощо) [28].

PostPlay Театр («післяігровий») виник після того, як його засновники, драматурги Ден і Яна Гуменні, режисер – А. Романов, актриса і режисер Г. Джикаєва, керівник дитячої театральної студії – О. Жуган, знайшли приміщення (без оплати за оренду) у промисловій зоні міста. Адаптувавши складський простір до театрального, вони офіційно відкрили його моновиставою «Ополченці» за п'єсою Д. і Я. Гуменних «Дочці Маші купив велосипед» у постановці А. Романова. Цей документальний спектакль базується на реальній розповіді чоловіка зі сходу, якого зустріла актриса театру в центрі Києва (розмова була записана на диктофон, згодом переведена драматургами у п'єсу).

Автори цього проекту намагалися показати світ і життя людей, які залишилися на сході країни і живуть в умовах війни. Колектив театру переконаний, що однією з важливих на сьогодні проблем є питання соціальної комунікації, тому другою дією кожної вистави PostPlay Театру є відкритий діалог із глядачем: обговорення побаченого, висловлювання своєї думки, пошук істини і методів вирішення проблеми.

Далі у репертуарі з'явилися подібні документальні вистави за текстами Д. і Я. Гуменних: соціально-політична вистава-інтервенція «Сіра зона» Г. Джикаєвої та перформативний акт «Питання» А. Романова. Резонансу набув ще один проект цього театру – «Справа 26 лютого», в якого покладено реальна подія – мітинг кримських татар за територіальну цілісність України біля Верховної ради Криму, який відбувся 26 лютого – у переддень анексії Криму Росією. Унікальність цієї постановки (режисер – Г. Джикаєва) ще й у тому, що

виконавцями були самі свідки події, тож виставу було показано лише кілька разів.

PostPlay Театр працює за репертуарно-проектним принципом, зацікавлений у співпраці з іншими творчими одиницями та угрупованнями, розглядає усі пропозиції, надає приміщення для репетицій і показів, тому вже на сьогодні має досить насичену афішу [28].

У 2015 році у Києві стартував і театральний проект під назвою «Театр переселенця». В основі сюжетів постановок – реальні історії переселенців, які особисто беруть участь у створенні п'єс і стають їхніми ж акторами. «Театр переселенця» насамперед працює зі страхами людей. А побороти ці страхи можливо за допомогою діалогу або просто висловлення наболілого. На цьому й побудовано вистави проекту.

«Я думаю, що сучасний театр – це театр соціальний і терапевтичний, – розповідає засновник «Театру переселенця», німецький режисер і волонтер організації «Новий Донбас» Г. Жено. – Займатися мистецтвом заради мистецтва в нашій дійсності дуже дивно. Ми відповімо нашою діяльністю на найбільш гостре соціальне питання. Відповімо дією. Будемо ставити не тільки спектаклі на основі історій переселенців, але й створимо для них же робочі місця й місце психологічної підтримки».

Одним із перших проектів театру стала вистава «Миколаївка» про учнів однієї миколаївської школи. Діти розповідають про свій досвід пережитого: про загиблих родичів і друзів, про особисті проблеми. Згодом народився спектакль «Де Схід?». Це історія переселенців, які зараз живуть на Західній Україні. Куратором цієї постановки виступила український драматург Н. Ворожбит. Автори вистави не хотіли робити її похмурою. Вони вважають, що переселення – це трагедія, проте водночас воно є і шансом на початок нового життя.

«Мета такого театру – дозволити людині розкрити в безпечному середовищі свої глибинні почуття, повернувши тим самим свободу дій і спонтанність відчувати себе не самотнім, почутим і коханим – вважає військовий психолог і психотерапевт, співавтор проекту О. Карачинський. – Театр забезпечить психологічну, моральну і навіть мистецьку підтримку будь-кому, хто до нас звернеться». Театр подорожує містами України, щомісяця в театрі з'являються нові постановки [29].

Взагалі, важлива роль сьогодні належить саме документальній драмі, яка останніми роками перетворилася на один з найважливіших напрямів у сучасній драматургії. Документальний театр змінив принципи режисури, спосіб акторського існування на сцені, свідомість глядача і дав новий розвиток літературному методу нон-фікшн. Документальний театр для українського

глядача вже не є чимось новим та незрозумілим. Актуальні теми, жива мова, вербатим з його виведенням на сцену пересічного представника певної соціальної групи, мінімум засобів театральної виразності – всі ці особливості дедалі більше окреслюють сферу документального в українському театрі. А в умовах соціального напруження та воєнних дій на сході України театральні митці активно звертаються до документального театру задля виявлення реакції людей на соціально-політичні негаразди та виклики [30].

Характерним прикладом документальної драми стали вже згадані вистави Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка «Щоденники Майдану» та «Останній вагон». Важливо, що до цих п'єс звернувся саме національний репертуарний театр, що свідчить про актуальність таких творів.

Показово, що після прем'єри у Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка «Щоденників Майдану», в Києві продовжили роботу над постановкою сучасної документальної драми. Так, моновистава «АТО: інтерв'ю військового психолога» – результат активної діяльності частини тієї ж команди, що збирала й розшифровувала інтерв'ю під час революційних подій. Режисером вистави, прем'єра якої відбулася у студії LOFT 31 став режисер А. Май; документальний текст виконував молодий актор Е. Рзаєв.

Текст цієї вистави – дослівна диктофонна розшифровка, отримана режисером від «донора» історії – військового психолога О. Карачинського, який працював з бійцями нашої армії в найгарячіших точках антитерористичної операції.

О. Карачинський так трактує соціальну роль вистави: «Дуже важливо говорити людям про те, що переживають там – в АТО. Робити це потрібно для кращого розуміння. Адже що там приховувати, ми всі неодноразово бачили військовослужбовців, які, наприклад, ходять п'яні по місту. Природно, ми цим дуже невдоволені. Але ж багато городян, ті, кого не торкнулася війна, просто не розуміють, що там відбувається. Щоб зрозуміти, потрібно знати особисті історії таких солдатів. А якщо зрозумієш, зможеш допомогти. А ще краще – поговорити з таким бійцем, щоб він сам попросив допомоги».

Ця вистава – яскравий зразок «європейського» гостросоціального театру, можливо, ще незвичного для українського глядача. Це театр прямого діалогу, щільної взаємодії глядача й актора. Після київської прем'єри режисер А. Май зауважив, що такого роду постановки важко сприймаються київською публікою. Тим, хто добре ознайомлений із проблемою, з подіями, що відбуваються на сході України, історії персонажа можуть здатися дещо «типовими». Але це тільки якщо стежити за фабулою, не замислюючись над більш складними речами. Продемонстрована історія є низкою трансформацій: на очах у глядача

вона змінює героя, змінюється й актор, виконавець тексту. Удавана простота надзвичайно підкупує, але при цьому й запускає рефлексію в мислячого глядача. Текст закінчується, а свій особистий театр триває у людини в голові.

Ключові Провідні українські медіа відгукнулися на виставу статтями та сюжетами про проблему психологічної реабілітації військових і переселенців із зони АТО [31].

Іншим прикладом документальної драми, присвяченої важливим сучасним подіям та створеній на реальному матеріалі, можна вважати п'єсу М. Старожицької «Котел», присвячену подіям в Іловайську. Побачити її у постановці режисера Є. Степаненка можна було у серпні 2015 року у приміщенні столичного кінотеатру «Кінопанорама». Герої драми представляли різні погляди на події в Іловайську. І хоча майже всі персонажі виявилися зібраними з кількох осіб, кількох прототипів, в п'єсі багато справжніх достовірних деталей [32].

Представлений у Києво-Могилянському театральному центрі «Пасіка» документальний триптих харківського театру «Арабески», який уже більше 20-ти років експериментує з текстами, театральними мовами, музично-пластичними формами продемонстрував інше розуміння документа. Це вже не соціологічне, а радше історичне дослідження, не вербатим, а документ, не жива мова, а історична правда у вигляді монтажу листів, витягів із судових засідань, спогадів тощо. Це спроба зрозуміти минуле, яка дає багато відповідей і на нинішні болючі питання.

Як саме театр «Арабески» працює з історичним матеріалом, можна побачити на прикладі вистави «Декалог: локальна світова війна», що стала завершальною частиною триптиху про найбільш травматичні для української історії ХХ століття події. Загалом робота над триптихом тривала дев'ять років. Крім «Декалогу», «Арабески» створили вистави «Чорнобиль ТМ» та «Треба жити – не можна вмирати... або листи з Харкова» – про проблеми, викликані Чорнобильською катастрофою, та жахливі сторінки Голодомору.

Виставу «Декалог» було створено 2012 року в рамках українсько-польського проекту «Апорія 43/47». На той момент це була спроба розвідки та з'ясування історичної правди про польсько-український конфлікт на тлі Другої світової війни, саме тому вистава складалася з двох частин – польської та української. Сьогодні ж вистава набула нових прочитань та актуальності і справляє враження цілісного твору без польської частини вистави. Уже й сам Декалог українського націоналіста, який структурує сценічний текст, сприймається не як історичний документ, а як зрозуміла частина сьогоднішньої реальності.

Творцям вистави вдалося зробити не просто інформативну чи освітню постановку, яка проливає світло на історичні події чи загострює увагу на невідомих та важливих фактах, а створити подію емоційного проживання реалій майже столітньої давнини, які впливають і на покоління, яке не пережило їх безпосередньо. Ба більше, вона непрямо зачіпає свіжі рани і, дистанціюючись від оповіді про сьогодні, все ж стає його глибокою рефлексією та навіть терапією [30].

Показовою стала й постановка п'єси «Місто Z: Хранителі» В. Лебедева, прем'єрою якої запорізький «Новий театр» розпочав театральний сезон 2015 року. Режисером вистави стала С. Лебедева. Критики зазначали, що це одна з перших на українській сцені актуальна п'єса про сьогодні, де ні автор, ні режисер не намагаються обходити важкі питання про війну, про її кінець, про Майдан і пост-майданне розчарування. Більш як тригодинна вистава переглядається на одному диханні – танці і пісні, відео і звуковий ряд виглядають органічно, і легко, без натуги входять у сценічну композицію [33].

У жовтні 2015 року на камерній сцені Львівського драматичного театру ім. Лесі Українки меморіальний музей «Територія терору» та майстерня «Мистецький простір» презентували документальну драму «Кордон». У виставі використано нередаговані інтерв'ю людей, що у різні часи і на різних територіях стояли на кордоні: державному, військовому, культурному, фізичному, моральному, емоційному. Виставу побудовано на історії, яка розвивається у різний час: діти і війна, упівці та атовці, Майдан і сила Божа, переселенці з-за лінії Керзона і теперішні переселенці зі Східної України, Освенцім і полон у сепаратистів тощо. Проте все це історії людей на кордоні Миру і Війни, Волі і Неволі, Любові і Страху [34].

Полтавська філія некомерційної організації «Суспільна служба України» та «Театр сучасного діалогу» підготували першу документальну драму у Полтаві «ZЛАТОМІСТО», створену за матеріалами інтерв'ю полтавців та переселенців. Їх оповідають актори полтавських театрів: «І по всьому», «Анастасіс», «К' под лесницей» та «ПолТеЛа». Вони не викликають якогось жалю чи великого співчуття, адже драматург і режисер не ставили такої мети. У виставі йдеться про трансформації, які переживає все наше суспільство, а не тільки переселенці.

Проект «Театр сучасного діалогу – як інструмент для вирішення соціальних проблем» став частиною всеукраїнського проекту «Від руйнування до творення. Шляхи примирення в українському суспільстві», який реалізує Інститут з міжнародного співробітництва Німецької асоціації народних університетів DVVInternational та Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток» за підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини [35].

Мистецтвознавці та драматурги, коментуючи такі вистави, зазначають, що вони щирі, потужні, драйвові, болючі і резонансні. Однак ці вистави прогнозовано посіли своє місце у категорії «широко відомих у вузьких колах». Їх грають для кількох десятків глядачів на майданчиках, про існування яких затьоті театральні часто навіть не здогадуються [36].

Також драматург Н. Ворожбит підкреслює, що зараз в Україні «багато не тільки документальних, а й просто сучасних, складених у наші дні п'єс. Документальний театр – всього лише один з видів, інструментів для сучасного театру, який дуже активно використовується» [37].

І справді, основна ознака п'єс «української нової драми» – їх безпосереднє співвідношення з реальністю та соціальна орієнтованість, коли сьогоднішні історичні події знаходять відображення у сучасній драматургії, яка, в свою чергу, представлена на театральних майданчиках України [38].

Роль театру в євроінтеграційних процесах є надзвичайно важливою. Це є особливо актуальним саме зараз, коли курс на європейську інтеграцію набув для української держави стратегічного значення. Українці визнають «загально-європейські» цінності: свободу, демократію, повагу до людини, верховенство права і сповнені рішучості будувати свою державу на цих основах. Україна розбудовується як на засадах української духовності і моралі, так і на принципах європейської демократії та політичної культури.

«Євроінтеграція стала українською національною ідеєю», – наголосив Президент України П. Порошенко у Верховній Раді під час синхронної ратифікації Угоди про асоціацію парламентами України та Європи [39].

Серед численних театральних подій, що сприяють євроінтеграції, можна, по-перше, виокремити масштабні проекти, які проводилися безпосередньо на підтримку євроінтеграції; по-друге, театральні акції, організовані у співпраці з закордонними колегами; по-третє – мистецькі події, які демонструють високий рівень вітчизняного театру, підвищують інтерес до нього у європейських країнах та сприяють створенню позитивного іміджу України у світі. Кожен з цих напрямів, зберігаючи власні особливості, мав основну мету – пропагувати у нашій країні євроінтеграційні ідеї, сприяти зближенню українців з європейською спільнотою.

Так, Асоціація діячів незалежних театрів започаткувала перший в Україні пілотний проект «Європейський театральний центр» (ЄТЦ) на базі кінотеатру «Краків». Центр пропонує сучасну альтернативну форму організації, яка складає більшість у країнах Європи. Адже саме незалежні театри зазвичай більш відкриті до сучасної драми, інноваційних форм, молоді. ЄТЦ поєднує світовий та український досвід вільних творчих груп. Він планує створення і прокат

вистав незалежних театрів різних типів і стилів; гастролі «гостьових» вистав з інших міст України та зарубіжних країн; організацію студій, майстер-класів, тренінгів. Відкрила пілотний проект «гостьова» вистава з Коломиї – гуцульське представлення «Езоп» за Г. Фігейредо – спільний проект театру «Київ» і Коломийського драмтеатру ім. І. Озаркевича. У поточному репертуарі Центру – вистави різних напрямів, творчих стилів та форм. Це і світова класика – В. Шекспір, Л. де Вега, А. Чехов, Г. Фігейредо, і українська – Т. Шевченко, Г. Квітка-Основ'яненко, О. Вишня, і новітня драматургія – М. Вішнєк, Т. Кацаров, Д. Христов, Н. Неждана. Також Центр пропонує розмаїття репертуару для дітей – від нових версій народних казок до оригінальних сучасних. ЄТЦ засвідчує і національну варіативність: більшість вистав – українською мовою, є російськомовні, а один з учасників проекту – Київський єврейський театр «Шпіль» – презентує ще й єврейську громаду столиці [40].

«Ми запропонували просту схему існування театрального центру європейського зразка, яка полягає в розмежуванні між художньо-творчою частиною та директорським складом театру, – зазначив О. Білера, експерт групи Культура Реанімаційного пакету реформ. – Один з головних плюсів цієї системи – її повна самоокупність». Він також підкреслив, що проекту допоміг керівник програми ЄС – Східне Партнерство «Культура» Террі Сандел, який надав центру технічне обладнання [41].

За світовою практикою таких майданчиків для незалежних театрів в Україні мають бути сотні (наприклад, в одному Парижі понад 500). Театральний простір потребує реформування за світовими стандартами, і заснування театральних і, ширше, мистецьких центрів – одна з головних засад асоціації України з ЄС. Тому підтримка «Європейського театрального центру» сьогодні – це європейське театральне майбутнє України [40].

Зближенню з європейським театральним співтовариством сприяла ідея проведення в Україні фестивалю нового унікального формату Ukrainian Theatre Showcase за участі європейських критиків та кураторів міжнародних театральних форумів.

Такий фестиваль – «Український театральний шоу-кейс» – пройшов у грудні 2015 року в Києві під патронатом Європейської Театральної Конвенції (European Theatre Convention, ETC) в рамках програми «Театр, Свобода, Діалог: Інтеграція в європейську мережу театрів з України та Білорусі 2015». В рамках події до Києва приїхало більше 20 гостей з 7 країн, що представляли різні театри та інституції Європи. На учасників шоу-кейсу чекав ряд воркшопів, панельних дискусій, а також 8 вистав від українських театрів, серед яких: Національний

академічний драматичний театр імені І. Франка, Центр сучасного мистецтва «Дах», Київський академічний молодий театр, Театр нової драми на Печерську.

«Кроки, які направлені на встановлення партнерських, творчих взаємовідносин між ЄТК (Європейською Театральною Конвенцією) і українськими театрами є дуже позитивним моментом, – зазначив художній керівник Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка С. Мойсеєв. – Це починає розвивати можливості українського театру по інтеграції в європейський простір. Це можливо і цікаво. Крім того, це можливість для українських театрів приєднатись до ЄТК, що, в свою чергу, дає певні преференції членства згідно статуту і відкриває шлях створення спільних проєктів, реалізації навчальних програм» [42, 43].

Взагалі, важливість культурного співробітництва України та Європи добре розуміють вітчизняні театри. Свідчення цьому – Європейські Студії – новий напрямок діяльності Київської академічної майстерні театрального мистецтва «Сузір'я», координатором якого став режисер Д. Захоженко. З одного боку, це проєкт про візії, проєкції і можливості європейського театру в Україні. З іншого – про вихід з пострадянської театральної парадигми, імпорт нових імен, текстів і принципів, створення нового театрального контексту. Студії розпочалися з кінопоказів вистав знакових європейських режисерів – Аріани Мнушкіної, Ромео Кастелуччі, Кшиштофа Варліковського, Томаса Остермайєра, – а також читок п'єс сучасних західних драматургів – Маріуса фон Майєнбурга, Марка Равенгілла, Керіл Черчілл. Організовано також постійний театральний лекторій, а ще майстер-класи, спільні вистави, дискусії з запрошеними європейськими режисерами. Зокрема, широкого резонансу набула читка п'єси Ларса Нурена «Війна» у постановці режисера Д. Захоженка [44, 45].

Євроінтеграційні процеси сприяли й залученню вітчизняного театрального мистецтва до робіт, присвячених загальносвітовим культурно-історичним датам. Так, у 2016 році світ відзначає 400-річчя з дня смерті В. Шекспіра, тож Велика Британія підготувала глобальну культурну кампанію, присвячену цій даті. В її рамках Посольство Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні ініціювало і підтримало фінансово постановку маловідомої п'єси В. Шекспіра «Троїл і Кресіда», заснованої на давньогрецькому циклі міфів про Троянську війну. Вистава об'єднала британського режисера Д. Бонатвала із «Moving Theatre», українських акторів О. Ступку, А. Сеїтаблаєва, І. Славінського, С. Сипливого та арт-куратора В. Малахова. Постановку побачили не лише у Києві, а й у Дніпрі, Запоріжжі, Одесі, Харкові [46].

Доволі резонансним виявився й інший українсько-британський проект «Сучасна британська драма на українській сцені», започаткований 2015 року Британською Радою в Україні, ГО «Театральна платформа» та Національним академічним драматичним театром ім. І. Франка. Спеціально для нього українською мовою були перекладені три п'єси сучасних британських драматургів: «Легені» Данкана Макміллана, «Гам, вдалині» Керіл Черчілл, «Ножі в курках» Девіда Герровера. За результатами сценічних читань для постановки обрали «Ножі в курках», написану 20 років тому. Також відбувся І Всеукраїнський конкурс молодих театральних режисерів, що тривав 3 місяці. Перемогу здобула харків'янка О. Тарутя-Прасолова. Вона і отримала шанс реалізувати постановку обраної п'єси на Камерній сцені ім. С. Данченка Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка.

У пресі наголошували, що неймовірна вистава вдалася. І насамперед завдяки старанням усієї творчої групи. Консультантом проекту став режисер лондонського театру «Young Vic» Д. Хілл-Гіббінс, а майстер-класи зі сценографії та музичного оформлення провели композитор П. Наннін, режисер Я.-В. ван ден Бош і сценічний дизайнер Е. Кук.

«Особисто для мене, – наголосив художній керівник Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка С. Мойсеєв, – головними є два аспекти у проекті, який ми реалізували спільно з Британською Радою та «Театральною платформою»: розширення системи сприйняття світу театру нашими акторами й глядачами через виконання актуального тексту з Британії та створення можливості для молодих українських режисерів позмагатися (відкрито й чесно) за право здійснення постановки на Камерній сцені Національного театру» [47, 48].

Проект «Сучасна британська драма на українській сцені» мав продовження й у 2016 році. У червні-липні Британська Рада провела конкурс для українських драматичних театрів та молодих режисерів (було подано 42 заявки, а експертна група обрала десятку найкращих на постановку однієї з 5 сучасних британських п'єс – «Шахтарі-художники», «Легені», «Під небом синім», «Як боги впадуть, то безпечно не буде» і «Чорний дрізд»). П'єси, запропоновані для конкурсу, були написані й поставлені у британських театрах упродовж останніх 15 років і добиралися з огляду на високі оцінки критиків і глядачів, успішну сценічну історію у Великій Британії та актуальність для українського глядача. Передбачається, що вже весною наступного року за результатами конкурсу з'являться чотири нові вистави. Їхніх режисерів визначать після показу ескізів проектів 10 фіналістів творчого змагання.

Переможці отримують можливість здійснити свої постановки на сцені професійного театру [49, 50].

Широкого розголосу набув і спільний міжнародний проект, представлений у 2015 році у приміщенні Національної музичної академії України. Це – прем'єра п'єси «Сім» (режисер української версії О. Крижанівський; автори п'єси: Пола Сізмар, Кетрін Філу, Гейл Крігел, Керол К. Мек, Рут Мергреф, Анна Дівір-Сміт та С'юзен Янковіц). «Сім» (жіночих історій) – унікальна п'єса, що складається з інтерв'ю 7 активісток, які борються за права жінок по всьому світу.

«Сім» стали потужним проявом боротьби за демократію та права людини. 7 жіночих історій розповідають про боротьбу з дискримінацією, домашнім насильством, сексуальними знущаннями та порушенням прав жінок, як у власному житті, так і в суспільстві в цілому. П'єса мандрувала світом, була показана понад 150 разів у 35 країнах. Зокрема, читання «Сім» відбулися в Європарламенті у Брюсселі, на базі НАТО (у виконанні генералів командування НАТО), а також у Нью-Йорку за участі оscarоносної акторки Меріл Стріп, яка прочитала роль Інес Маккормак. В Україні сім жіночих історій читали А. Роговцева, С. Вакарчук, С. Жадан, О. Забужко, М. Найєм, О. Сироїд і Т. Ташева.

Показ вистави «Сім» в Україні відбувався за сприяння Шведського інституту, Посольства Швеції в Україні та Міжнародної благодійної організації «Український жіночий фонд» [51].

Також не тільки мистецьку, а й важливу соціальну роль виконував в Україні проект «Артисти – дітям», організований в Україні європейською театральною спільнотою – Польським інститутом у Києві, Австрійським культурним форумом, Чеським центром, посольствами Угорщини і Словаччини, а також Київським академічним театром ляльок. Насамперед цей міжнародний захід було розраховано на дітей із сімей-біженців з Донецької і Луганської областей та Криму, дітей, батьки яких є учасниками АТО, дітей-сиріт та з багатодітних родин [52].

Дати імпульс українському суспільству до реального усвідомлення гірких проблем тяжко хворих дітей було метою ще одного благодійного театального проекту «Оскар і Рожева Пані» за книгою Еріка-Емануеля Шмітта, прем'єра якого відбулася на сцені Київського національного театру оперети. Актриса І. Вітовська, гурт «Океан Ельзи», режисер Р. Держипільський, художник А. Ярмоленко, хореограф О. Семьошкіна об'єднали творчі зусилля в реалізації цього благодійного театального проекту, що проходив за підтримки благодійного Фонду «Мати Тереза» та фінансового сприяння Міжнародного

фонду «Відродження». Партнерами заходу стали Міністерство культури України, Київська міська державна адміністрація, Національна оперета України.

В основі вистави – тринадцять щемливих листів безнадійно хворого хлопчика Оскара до Бога. У сценічній практиці світового театру – саме в українській версії «Оскар» співіснував на межі двох світів: документального та анімаційного. Також саме в Україні вперше у виставі на основі роману Е.-Е.Шмітта задіяно як професіоналів сцени, так і дебютантів – дітей. А сама вистава стала приводом не лише для творчої, але й для суспільної дискусії – стосовно паліативної допомоги хворим дітям, створення Центру паліативної допомоги, забезпечення хворих спеціальними автомобілями швидкої допомоги та необхідними медичними препаратами [53].

Привертали увагу й деякі власне театральні експериментальні акції. Наприклад, Національний центр театрального мистецтва імені Леся Курбаса та Яра Мистецька Група з Експериментального театру La MaMa (Нью-Йорк) підготували спектакль «Тичина, Жадан і Собаки». Яра Мистецька Група з Експериментального театру La MaMa (Нью-Йорк) взяла за основу збірку П. Тичини «Замість сонетів і октав». Для першої частини вистави музику створив Ю. Китастих, який грає на бандурі. Для другої частини музичного супроводу наразі було створено низку пісень на вірші П. Тичини. Їх підготували С. Жадан та гурт «Собаки в космосі», які виконали й декілька власних пісень. «Беремо за основу тексти Павла Тичини – „Замість сонетів і октав” (1919), додаємо Жадана і „Собак”. Очікуємо вибуху», – наголошували організатори [54].

А на сцені Харківського театру для дітей та юнацтва відбулася прем'єра українсько-німецького проекту «Депеш Мод» за ще одним твором С. Жадана. Ініціаторами постановки, здійсненої за підтримки Гете-Інституту в Україні, стали режисер М. Бартль і сценограф Ф. Кіфер, які запропонували повторити у Харкові свою версію «Депеш Мод», уже успішно зіграну в Німеччині. Робота тривала за європейським стандартом в екстремальному його варіанті: з моменту першої репетиції до прем'єри минуло менше, ніж півтора місяці, – при тому, що вистава повноформатна, багатонаселена, технічно складна і триває понад три години [55].

Євроінтеграційним процесам у театральній сфері сприяє й проект «Британський театр у кіно», що став дуже популярним серед театралів.

Для українця побачити хоча б одну сучасну англійську постановку – завдання, що вкрай складно здійснити, не кажучи вже про те, щоб дивитися вистави систематично. Саме тому Британська Рада в Україні, арт-об'єднання CoolConnections і мережа кінотеатрів Kronverk Cinema організували проект «Британський театр в кіно / Theatre HD»: вистави провідних британських труп –

на великих екранах кінотеатрів (покази регулярно проходять у Києві, Харкові та Одесі). Крім власне британських, в програму включають також постановки провідних театрів США, Австралії і Канади.

У 2015–2016 рр. цей проект постійно набирив обертів, пропонуючи шанувальникам театру нові цікаві постановки. У програмі театрального кіномарафону було представлено як зірок театру, так і зірок світового кіно. Проект «Британський театр у кіно» – міжнародний, і до України встиг стартувати в США та дюжині європейських країн. Всі спектаклі традиційно йдуть англійською – з українськими субтитрами [56, 57].

Важливою складовою євроінтеграційних процесів є просування українського мистецтва у світі. І саме у презентації українського театрального мистецтва за кордоном останнім часом намітився певний прогрес. Так справжньою культурно-мистецькою подією стали великі гастролі у Лондоні Національного театру російської драми ім. Лесі Українки. Вони були складовою мистецького проекту «Культура України сьогодні», в рамках якого презентували також однойменну фотовиставку, присвячена театру, музиці, кіно, літературі, образотворчому мистецтву, діячам культури, що отримали визнання у світі за роки незалежності України. Також у афіші мистецького проекту були ретроспективні покази фільмів «Земля» О. Довженка і «Тіні забутих предків» С. Параджанова. Проте центральною подією проекту стали саме театральні гастролі.

У Лондонському театрі St. James, який розташований по сусідству з Букінгемським палацом, протягом одинадцяти днів було показано чотири вистави Національного театру російської драми ім. Лесі Українки. Перед театралами «туманного Альбіону» було зіграно спектаклі за творами класиків української і російської літератури: «Насмішкувате моє щастя» Л. Малюгіна, створений за листами А. Чехова; «Нахлібник» за п'єсою І. Тургенєва; «Дрібниці життя» за оповіданнями А. Чехова; «Дон Жуан» за драмою Лесі Українки «Кам'яний господар», який є візитною карткою театру (для київських глядачів вистава йде під назвою «У полоні пристрастей»). Усі спектаклі поставлено художнім керівником театру, режисером М. Резніковичем [58].

Усі вистави викликали широкий резонанс у публіки і критиків. Тож, театрознавці, підсумовуючи на сторінках преси лондонські гастролі столичного театру, зазначали, що класика дійсно затребувана у всіх країнах, на всіх континентах. І цей підтриманий Міністерством культури України проект в черговий раз довів, що Леся Українка британцям зрозуміла і близька точно так же, як нам зрозумілий і близький А. Чехов або В. Шекспір. За часів тотальної роз'єднаності, коли люди перестали чути один одного, а політики розучилися

домовлятися, настає час діалогів міжкультурних. Очевидно, сьогодні лише так, долаючи різницю менталітетів і труднощі перекладу, можна домогтися взаєморозуміння [59].

З великим успіхом проходили й гастролі Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка у Кракові, у листопаді 2015 року. До Польщі колектив театру привіз дві вистави: «Ерік XIV» А. Стріндберга та «Щоденники Майдану» за документальною п'єсою Н. Ворожбит, у створенні якої брали участь учасники руху «Українська нова драма» (сценічна версія – А. Мая).

Драму А. Стріндберга «Ерік XIV» у перекладі М. Яковлева поставив С. Мойсеєв у 2015 р. Події п'єси відбуваються в XVI ст. у Швеції за часів неординарного правителя. Головну роль у виставі грає Є. Нищук.

Документальна п'єса «Щоденники Майдану» створена на основі інтерв'ю, що збирали під час подій на Майдані. У п'єсі звучать живі голоси свідків, учасників протесту; розказують про побиття студентів, штурм Майдану, криваві події на Інститутській та Грушевського. У цій виставі спробували розібратися в мотиваціях людей, які були на Майдані, а також замислитися над нашим майбутнім [60, 61].

Резонансним став й виступ у Польщі Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької у рамках X Загальнопольських днів українського театру в Ольштині. Головним організатором театрального форуму стало Ольштинське відділення Об'єднання українців у Польщі (голова – С. Мігус). Такий захід українська громада проводить вже вдесьте з періодичністю що два роки. Вистави відбулися на великій та камерній сценах драматичного театру імені Стефана Ярача в Ольштині. На запрошення української громади в сусідній країні театр презентував в Ольштині три свої вистави – «Назар Стодоля», «Катерина» за Т. Шевченком та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка.

Свято українського театру вдалося. Воно відбулось за сприяння та дольової фінансової участі Міністерства культури України та стало ще одним значним кроком у налагодженні тісних дружніх, партнерських зв'язків поміж народами України та Польщі, популяризації української культури [62].

«Це дуже важливо у період, коли ми йдемо в напрямку до євроінтеграції, вступу до Європи. Ми не тільки пробуємо продавати там свої товари, а й донести туди свою культуру, мову і театр», – зазначив директор-розпорядник театру ім. М. Заньковецької Т. Лисак [63].

Втім, пропагандою вітчизняного мистецтва на Заході займаються не лише великі національні театри. В останні роки до цієї місії все активніше

долучаються й нові театральні заклади. У 2016 році український «Театр Переселенця» показав свої документальні вистави під час гастролей на одному з провідних німецьких майданчиків – у театрі Максима Горького в Берліні. Німецькі глядачі побачили виставу А. Сардаряна «Товар» та спеціальний монолог про бойові дії на Донбасі «Де Схід?», створений Н. Ворожбит [64, 65].

Взагалі, саме документальні вистави українських митців, створені, як то кажуть «по гарячих слідах», стають зараз затребуваними у європейському театральному просторі. Так, у 2015 році у рамках проекту «Documenting Ukraine: Theatre» в Лондоні презентували свої моноспектаклі драматурги Г. Жено і Н. Ворожбит. Обидва драматурги побували на сході України разом з волонтерським проектом «Новий Донбас», а потім стали їздити туди самі. Г. Жено презентував у Лондоні перфоманс «Кожен може бути Святим Миколаєм», в основі якого – документальний фільм, знятий в містах Донбасу. Моноспектакль Н. Ворожбит «Можу я чи не можу» – це монолог про її враження від спілкування з жителями Донбасу і з українськими військовими [66].

У пресі констатували, що сьогодні наша драма поступово завойовує своє місце у світовому театральному просторі. Так, лише за останні роки наші п'єси були перекладені, видані та представлені у вигляді вистав і сценічних читань у Франції, Сербії, Македонії, Німеччині, США, Італії, Великій Британії, Австрії, Словаччині, Австралії, Грузії, Молдові, Болгарії, Вірменії, Киргизії, Естонії, ПАР, Польщі. І цей список постійно поповнюється. Однією зі знакових стала прем'єра п'єси «Лабіринт» О. Вітра в постановці й перекладі польського режисера А. Щитка, яка відбулась у рамках фестивалю «Українська весна» в Познані (Польща). Організували цей форум ентузіасти з товариства «Польща–Україна». Його голова Р. Купідур зауважив, що у такий спосіб вони вирішили відзначити 25-ту річницю незалежності України [67].

Сучасній українській драмі було присвячено й театральний фестиваль «Дикий Схід. Явище Україна», що відбувся у травні 2016 р. у німецькому місті Магдебурзі. У його рамках на сцені Драматичного театру Магдебурга українські режисери С. Жирков, О. Сенчук і М. Голенко поставили три вистави сучасних українських авторів. Тема атомної катастрофи в Чорнобилі знайшла відображення в п'єсі П. Ар'є «На початку і в кінці часів». Сучасні актуальні теми звучали у драмі Т. Киценко «Жінки і снайпер», яка розповідає про російсько-український конфлікт та його відображення у буднях людей. Німецькомовна прем'єра п'єси Н. Ворожбит «Вій» за М. Гоголем по-новому розповідала відомий український міф про Вія. Особливістю постановок є те, що всі актори – німці.

«Радую, що німецькі театри зацікавилися українськими темами у загальнолюдському контексті, – зазначив драматург П. Ар'є. – Сама можливість творчого вираження молодих українських художників, як драматургів, так і режисерів, в одному з провідних театрів Німеччини – це вже феномен на загальноєвропейському рівні. Неймовірна подія, коли в репертуарі одного німецького театру з'являються відразу кілька українських вистав. Ми стаємо частиною великої європейської сім'ї, це ж подія не тільки театральна, ця подія державного рівня» [68, 69].

Іншим прикладом інтересу до сучасної української п'єси стали мистецькі акції у Театрі дю Пуендю Жур у Ліоні. Всі ці акції об'єднані у проект французького режисера К. Перетжатка про Україну. «У цьому проекті я працюватиму з творами різних українських авторів, і тому я обрав назву „45 millions d'Ukraine”. Начебто існує 45 млн українців, кожен з яких має свою омріяну Україну. Це своєрідне протиставлення реаліям, наприклад, Росії, де право на існування має лише єдина точка зору», – зазначив режисер. «Наша мета – організувати серію зустрічей під спільною шапкою „45 millions d'Ukraine”, але з різними підзаголовками, – наголосив він. – Наразі це будуть „модулі вистав”, те, що можна зробити з авторами за 5–6 днів, і представити уривки з п'єси. І за пару років сподіваємося мати достатньо матеріалу і зрілості команди, щоб зробити повноцінну виставу» [70].

Проект стартував із презентації книги і ескізної вистави «Майдан Інферно» – п'єси Неди Нежданої про революцію, яка писалася в Україні і Франції. Наступними подіями проекту стали ескізні вистави «Заблукані втікачі» про Чорнобильську зону та «Патетична соната» за п'єсою М. Куліша – ніби перегук революцій двох століть.

А в Театральному центрі «Дім Європи і Сходу» (МЕО) у Парижі було організовано «український сезон», що включав ряд культурно-мистецьких акцій, серед яких були й театральні. Так 29 квітня 2016 р. відбулися гастролі незалежного Харківського театру на Жуках з виставою «ExNihil» в постановці О. Тернової. А 8 травня тут відбувся «вернісаж» (читання фрагментів кількох п'єс) майбутньої антології сучасних п'єс України, започаткованої Недою Нежданою спільно з директором Дому Європи і Сходу Д. Долм'є, яка має назву «Від Чорнобиля до Криму». До збірника мають увійти п'єси 9 сучасних українських авторів [70].

З кожним роком українське мистецтво здобуває все більше визнання у світі. Втім, як відзначила керівник Національного бюро «Креативної Європи» І. Вікірчак, для того, щоб вийти на цей європейський рівень, будь-якому культурному оператору треба мати стратегію свого розвитку, треба навчитися

мислити стратегічно. Необхідне розширення зв'язків і входження до європейських мереж, що сприятиме мобільності – більше поїздок, подорожей, гастролей, обмінів. Мобільність також дозволяє створювати нові й нові контакти. Важливим є й підвищення якості контенту, оскільки коли є нові можливості, фінансування, партнери, певна стратегія розвитку організації, коли є допомога і досвід колег, це має призвести до створення якісно нового культурного продукту. Також треба бути готовими до щоденної співпраці з великою кількістю партнерів, до роботи з тоннами документів, до ретельного планування бюджету, до того ж відразу на міжнародному рівні. Важливим є й розуміння європейських цінностей і пріоритетів. Бо, з одного боку, попри глобалізацію, Європі вдалося не лише зберегти культурне й мовне різноманіття, а й посилити його. А з іншого – просто локальний добрий проект не має шансів на підтримку. Необхідним є й формування нових трендів. Це не обов'язково означає, що треба вигадувати нові жанри. Але можна комбінувати старі у новий спосіб. Або створювати таку співпрацю, якої не було раніше. Культурний проект має бути в тренді, він має реагувати на те, що відбувається в суспільстві в рамках цілої Європи, а не тільки конкретної країни [72].

Отже, вітчизняний театр продовжує плідно працювати і розвиватися. Його соціальний статус, як і інтерес громадськості та публіки, не тільки зберігається, але й порівняно з іншими видами мистецтв, зростає, що свідчить про перспективність театральної діяльності. Великих успіхів здобув традиційний «репертуарний» театр; народилося багато незалежних проектів, розвиваються сучасні напрями ігрового та експериментального театру. В театрах відбуваються реформи. Актори, режисери та сценографи шукають нові підходи до реалізації сценічних рішень. Сьогодні можна спостерігати, як народжується сучасна драматургія і тут же втілюється на сцені. Театр дає відповіді не лише на філософські, морально-етичні чи побутові теми, але й торкається актуальних історичних, соціальних і політичних конфліктів [73].

Все потужнішою стає й євроінтеграційна діяльність наших театрів, що у черговий раз підкреслює значущість презентації нашої держави через мистецькі проекти, особливо в умовах гібридної війни з РФ.

Отже, в умовах стрімких культурно-соціальних перетворень та глобальних геополітичних змін вітчизняний театр тримається в авангарді мистецького інтеграційного процесу, залишаючись одним з його найважливіших чинників.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хім'як В. В'ячеслав Хім'як: «Ми втрачаємо зараз дуже важливу складову в театрі – кафедру мудрості» / Хім'як В. // <http://teatrarium.com/viacheslav-chimiak/>
2. Нищук Є. Вітання Міністра культури України Євгена Нищука до Міжнародного дня театру / Нищук Є. // <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/-publish/article/354844>
3. Нова культурна політика: Інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності Міністерства культури України у 2015 році та виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України / Міністерство культури України. – К., 2016. – 30 с.
4. Про театри і театральну справу. – Закон України від 31 травня 2005 р. № 2605–IV // Офіц. вісн. України. – 2005. – №25. – С. 31–40.
5. Вергеліс О. Поступися місцем! Реформа в театрі / Вергеліс О. // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 17–23 черв.
6. Нищук Є. Євген Нищук: Попереду — серйозна реформа Мінкульту / Євген Нищук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/CULTURE/yevgen-nischuk-poperedu-finansova-reviziya-v-minkulti-206226_.html
7. Дудко О. Поміж розвагами і політикою / Дудко О. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/03/10/209163/>
8. Кужельний О. Головою об ціну / Кужельний О. // День. – 2015. – 23 груд.
9. Чужинова І., Катаєва М. Театр: сучасність і майбутнє / Чужинова І., Катаєва М. // Вечір. Київ. – 2016. – 18 серп.
10. Сергацкова Е. Наталья Ворожбит: Сегодня пьесы зачастую основываются на реальных событиях / Екатерина Сергацкова // <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/4/210378/>
11. Мірошниченко О. У Києві відкриють театральний центр європейського зразка / Мірошниченко О. // Голос України. – 2015. – 29 верес.
12. Вергеліс О. Павло Ар'є: «Від нафталіну в театрі вже нудить!» / Олег Вергеліс. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultprostir.com.ua/uk/-post/pavlo-ar%E2%80%99ye-vid-naftalinu-v-teatri-vzhe-nudit>
13. Вергеліс О. Гармонізація простору / Вергеліс О. // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – 30 трав. – 6 черв. – С. 14.
14. Францева О. Про репертуарний театр / Францева О. // День. – 2015. – 9–10 січ.

15. Михайло Захаревич: Театр має працювати на створення в державі високої моралі / Михайло Захаревич. – Укр. правда. – 2016. – 12 верес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/03/18/209601/>
16. Липківська А. Змінюйте і змінюйтеся панове! Все одно доведеться... / Липківська А. // День. – 2016. – 22–23 лип.
17. Васильєв С. Меню на завтра. Нова британська драма на українських сценах / Васильєв С. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/09/15/218036/>
18. Резникович М., Поліщук Т. Чотири ювілеї і три сцени / Резникович М., Поліщук Т. // День. – 2016. – 8 верес.
19. Єфимов О. Про це не можна забувати! / Єфимов О. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/pro-ce-ne-mozhna-zabuvaty>
20. Підлужна А. Устигнути в «Останній вагон» / Підлужна А. // День. – 2015. – 6 трав.
21. Вергеліс О. Україна, тотальний театр / Вергеліс О. // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – 27 лют. – 4 берез. – С. 14.
22. VI Тиждень актуальної п'єси / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: biggggidea.com/project/6-tij-tizhden-aktualno-pesi/
23. Катаєва М. В Києві стартує Тиждень актуальної п'єси, що відкриває нові імена / Катаєва М. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vechirniykiev.com.ua/news/v-kyuevi-startuye-tyzhden-aktualnoi-pyesy-shcho-vidkryvaye-novi-imena>
24. У Києві стартує фестиваль нової драми ЛЮТИЙ\FEBRUARY / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/news-single/u-kiyevi-startuye-festival-novoyi-drami-lyutiy-february>
25. Театральний фреш-фестиваль у Харкові / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://navlasniochi.com/news/teatralnij_fresh_festival_prokhodit_u_kharkovi/2016-02-28-409
26. Липківська А. Сцена для актуальної драми / Липківська А. // День. – 2015. – 13 січ.
27. Прем'єра вистави «Баба» про Чорнобильську трагедію відбудеться у Львові / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/premyera-vistavi-baba-pro-chornobilsku-tragediyu-vidbudetsya-u-lvovi>

28. Ільків В. Дикий, Літературний та Післяігровий / Ільків В. // Україна молода. – 2016. – 15 берез.
29. Макаревська К. «Театр Переселенця»: психологічні та мистецькі ліки / Макаревська К. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultua.media/teatr-pereselencja-psihologchn-ta-mistECK-lki>
30. Велимчаниця О. Історичний документ на часі / Велимчаниця О. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ktm.ukma.edu.ua/show_content.-php?id=1839
31. АТО. Особисте... / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cultua.media/ato-osobiste>
32. Старожицька М., Лиховид І. «...Вони вийшли з пекла» / Старожицька М., Лиховид І. // День. – 2015. – 21–22 серп.
33. Сосницький Л. Хранителі міста Z. / Сосницький Л. // Голос України. – 2015. – 31 жовт.
34. Документальна драма-вербатім «Кордон» / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://afishalviv.net/event/ua/21056_dokumentalna-drama-verbatim-kordon/
35. Перша документальна драма у Полтаві «ЗЛАТОМІСТО» / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/event/persha-dokumentalna-drama-u-poltavi-zlatomisto/>
36. Олтаржевська Л. Позиція страуса, або Майбутнє української драматургії / Олтаржевська Людмила. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/1/204060/>
37. Сергацкова Е. Наталья Ворожбит: Сегодня пьесы зачастую основываются на реальных событиях / Екатерина Сергацкова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/04/4/210378/>
38. Українська нова драма презентує проект «Closer 100%» / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/ukrayinska-nova-drama-prezentuye-proekt-%C2%ABcloser-100%C2%BB>
39. Євроінтеграція стала українською національною ідеєю / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mediarnbo.org/2014/09/16/-yevrointegratsiya-stala-ukrayinskoju-natsionalnoyu-ideyeyu/>
40. Європейський театральний центр / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/yevropeiskii-teatralnii-tsentr>
41. У жовтні відкриють перший у Києві театральний центр європейського зразка / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/u-zhovtni-vidkriyut-pershii-u-kiyevi-teatralnii-tsentr-yevropeiskogo-zrazka>

42. Українські театри покажуть вистави європейцям / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridna.ua/2015/12/ukrajinski-teatry-rokazhut-vystavu-evropejtsyam/>

43. З 3 по 6 грудня у Києві триває «Український театральний шоу-кейс» / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://time-ua.com/novini/kultura/19376-z-3-po-6-grudnya-u-kiv-triva-ukranskiy-teatralniy-shou-keys>

44. Європейські Студії київського театру „Сузір'я” / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/yevropeiski-studiyi-kiyivskogo-teatru-suzirya>

45. «Європейські театральні студії» готують серію сценічних читань / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/%C2%ABYevropeiski-teatralni-studiyi%C2%BB-gotuyut-seriyu-stsenichnikh-chitan>

46. Клименко В. Шекспір напише не про нас / Клименко В. // Україна молода. – 2016. – 15 берез.

47. У Театрі Франка відбудуться читання в рамках «Сучасної британської драми на українській сцені» / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cultua.media/blog/1336/>

48. Марченко М. Британські «Ножі в курках» на столичній сцені / Марченко М. // Вечір. Київ.–2015.–19 лист.

49. Поліщук Т. Британська драма – погляд молодих / Поліщук Т. // День. – 2016. – 16–17 верес.

50. Васильєв С. Меню на завтра. Нова британська драма на українських сценах / Васильєв С. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/09/15/218036/>

51. «Сім» – українська версія сценічного прочитання / Інформація // День. – 2015. – 17 берез.

52. Субота В. Повернути радість дитинства / Субота В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultua.media/povernuti-radst-ditinstva>

53. Ірма Вітовська презентує благодійний арт-проект «Оскар і Рожева Пані» / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://teatre.com.ua/news/14.09.2015-rma-itovska-presentue-blagodijnyj-art-proekt-skar-i-ozheva-ani/>

54. «Тичина, Жадан і Собаки»: відкрита репетиція спектаклю / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://i-pro.kiev.ua/content/%C2%ABTichina-zhadan-i-sobaki%C2%BB-vidkrita-repetitsiya-spektaklyu>

55. Липківська А. Сценічна «жаданіана» / Липківська А. // День. – 2015. – 12 листоп.
56. Британський театр в кино / Инф. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://allkharkov.ua/venues/event/66596.html>
57. Ілленко Л. Британський театр: сезон чудес триває / Ілленко Л. // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – 24–30 січ. – С. 14.
58. Олтаржевська Л. Лесин «Дон Жуан» у Лондоні / Олтаржевська Л. // Україна молода. – 2015. – 9 верес.
59. Нам приснилось небо Лондона / Инф. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/art/nam-prisnilos-nebo-londona_arhiv-zhurnalov.htm
60. Мойсеев С., Поліщук Т. «Такого абсурду не було навіть за радянських часів» / Мойсеев С., Поліщук Т. // День. – 2015. – 2 груд.
61. Театр Франка показав полякам «Еріка XIV» і «Щоденники Майдану» / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ipro.kiev.ua/content/teatr-franka-pokazav-polyakam-%C2%ABerika-khiv%C2%BB-i-%C2%ABshchodenniki-maidanu%C2%BB>
62. Заньківчани виступили перед українцями в Польщі / Інформація – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zankovetska.com.ua/news/news/tour/2015-11-18/zankivchany-vystupyly-pered-ukrajincjamy-v-polshchi_.html
63. Сенишин О. «Заньківчани» повернулися із гастролей Польщею / Сенишин О. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?zankivchani_povernulisya_iz_gastroley_polshheyu&objectId=1373295
64. Український «Театр Переселенця» поїде на гастролі до Німеччини / Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultprostir.ua/uk/news-single/ukrayinskiy-teatr-pereselencya-royide-na-gastroli-do-nimechchini>
65. Культура / Інформація // Голос України.–2016.–2 квіт.
66. Вистави про Донбас... у Лондоні / Інформація // День. – 2015. – 20 трав.
67. Карпенко А. Притча про свободу / Карпенко А. // День. – 2016. – 1 черв.
68. В Магдебурге покажут современный украинский театр /Инф. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://culturemeter.od.ua/v-magdeburge-rokazhut-sovremennuj-ukrainskij-teatr-19032-2/>
69. Фестиваль театру в Магдебурзі: вистави – українські, актори – німці /Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk>

70. Вілінська Я. У Ліоні започатковують масштабний театральний проект про Україну / Вілінська Я. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidia.org/2016/52776>

71. Карпенко А. Українська весна у Франції / Карпенко А. // День. – 2016. – 21 квіт.

72. Ботанова К., Вікирчак І. Ірина Вікирчак: 5 викликів і 5 бонусів «Креативної Європи» / Ботанова К., Вікирчак І. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/07/12/215065/>

73. Надія Стефурак, «Театраріум» – про театр в епоху Інтернету – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imena.ua/blog/teatrarium-talk>

Матеріал підготував

Бурнашов І.Ю.,
зав. сектором відділу
наукового аналізу і
узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Підписано до друку 05.10.2016. Обл.-вид. арк. 2,25. Б/т. Зам. 94. Безплатно

Ротапринт НПБ України, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278-85-12